

"ritualima interakcije" kojim se svakodnevica organizira scenski, "happening", te robna kuća i televizijske reklame - kao banalno, ali sveobuhvatno pretvaranje svakodnevnog u svečano (time objašnjava i njihovu zavodljivost!).

Na kraju se Lipp kritički osvrće na činjenicu da je glavnina današnjih svečanosti svečana samo po vanjskim obilježjima, da prevladava spomenuta ekonomizacija i funkcionalizacija (često kao politizacija), a gubi se onaj bitni "višak" - iskoračenje i otvaranje k doživljaju cjelovitosti. Svečanosti degeneriraju u puke spektakle ili opčinjenost reklamama, ili pak postaju "opijum za narod" kojega doziraju koncerti i agitatori. No, Lipp također smatra da u ovoj epohi sekularizacije, slobodnog vremena, tehnološkog napretka, otuđenja, pluralizma, omasovljenja i osamljenosti upravo svečanost može biti jedan od odgovora na probleme. Stoga što je usmjerena na "ovdje i sada", što ne bježi od svakodnevice nego je nastoji - barem na tren - izmijeniti. Moderna gradska svečanost kao mogućnost participacije, animacije i identifikacije odgovara avangardnim nastojanjima prisutnim još od vremena dadaista i futurista; teži k stapanju umjetnosti i života, scene i zbilje, ne mehaničkom i afirmativnom, već provokativnom i upitnom. Takva, prava moderna gradska svečanost u najboljem i najperspektivnijem smislu, za Lippa je ulični "happening".

Maja POVRZANOVIĆ

Božićnim se običajima tijekom povijesti nerijetko pristupalo kritički i s osporavanjem nekog dijela njihovog nasljeđa. Tako se isprva djelatnici katoličke crkve skanjuju nad paganskim karakterom narodnih tradicija. Propovijedajući u Firenzi 1424. godine, Bernardino iz Seine lamentira nad činjenicom

da se na dan rođenja Isusovog negira vjera, čašćenjem i slavljenjem panja (str. 9). A u nas se, primjerice, isusovački autor iz prve polovice 18. stoljeća Juraj Muliš u svom djelu *Posel apostolski* (1742.) obara na "praznovjerice" koje prepoznaje u običaju stavljanja raznog oruđa pod božićnu trpezu zaključujući "... da vnogi već vražića nego Božića doslužavaju, kada z krivum verum i ufanjem u nekoja pod stol postavljaju i potlam suprot prve zapovedi (crikvene) za vraćvo spravljaju" (nav. prema Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Zagreb, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, 1988, 166). U našoj pak poslijeratnoj povijesti samo svetkovanje Božića zadobilo je tretman političkog pitanja. Osporavanje svetkovanja Božića poslužilo je u razdoblju nakon revolucije kao predtekst kritike crkve od strane države (usp. L. Sklevicky, "Nova Nova Godina - od 'mladog ljeta' k političkom ritualu", *Etnološka tribina*, Zagreb, 11 (1988.), 59-72).

Ova knjižica, nasuprot tome, daje putokaz za jedno moguće suvremeno, afirmativno, poimanje čitavog kompleksa božićnih običaja i otkriva mnogostruku društvenu korisnost njegovog upoznavanja. Nastala je kao dokumentarni zapis istoimenog multimedijskog projekta, njegova "zaključna karika", kako će je nazvati njezin autor. Radi se o pothvatu jedne firentinske četvrti (*Quartiere* 13) koja je, na originalan i aktivan način, nastojala egzemplificirati proces decentralizacije kulture i premostiti jaz između građana i institucija. Evropske narodne tradicije vezane uz božićni ciklus pružile su autorima projekta idealnu priliku da se približe velikom izazovu kakva u suvremenom industrijskom društvu predstavlja narodna/pučka kultura (*cultura popolare*). (Za neinicirano čitateljstvo veliki je hendikep /i/ propust priređivača/ što se gotovo ništa ne doznaje o samim autorima i genezi projekta, niti o eventualnim specifičnostima zajednice /*Quartiere* 13/ u kojoj je realiziran.)

Iz predgovora je očigledno da projekt ne koketira s njezinim olakim određenjem kao neke vrste industrijski procesirane panacee za uniformiranu otuđenost suvremenog čovjeka, niti kao traženja identiteta društvenih grupa u dosluhu s petrificiranim modelima narodne kulture prošlosti.

Sučeljavanjem i interpretiranjem kulturnog nasljeđa vlastite sredine vezanog uz kompleks božićnih običaja, s onim iz drugih evropskih kultura, pokušalo se u okviru tog projekta potaknuti podjednako želju za samorazumijevanjem, ali i za upoznavanjem drugih koje je preduvjet tolerancije.

Europa, Le tradizioni popolari del Natale, a cura di Paolo De Simonis, Comune di Firenze, Firenze 1985, 100 str.

Na koji je, dakle, način pokrenuta kreativnost, koja će stanovnike kvarta staviti u interakciju posredstvom sudioništva u projektu *Evropa: božićne narodne tradicije*?

Prvi dio teorijskih pretenzija ("Zbrka oko Božića") priziva povijest božićnih tradicija od starina antičkog svijeta do suvremenog Djeda Mraza, ukazujući na isprepletenost njegovih korijena.

U drugom se dijelu ("U razredu") upoznajemo s onim segmentom projekta čiji su glavni sudionici učenici i nastavnici lokalne osnovne škole. Škola se uključila nastojeći svojim štitičenicima podastrijeti instrumente za interpretaciju vlastitog društvenog konteksta i omogućiti im da, na temelju vlastitog životnog iskustva, uspostave veze s okruženjem. Tako su učenici trećih razreda proveli svojevrsno etnološko istraživanje u okviru svojih obitelji, ispitujući djedove i bake kako su oni nekoć slavili Božić. Doznali su o izobičajenim pojavama poput paljenja badnjaka, o posebnim jelima, kako se kitilo božićno drveće - o starim tradicijama u gradovima i selima diljem Italije... Učenici petih razreda uhvatili su se u koštac sa složenijim zadatkom. Svaki je od njih na temelju čitanja literature i/ili razgovora s predstavnicima konzulata i kulturnih udruženja različitih zemalja koja djeluju u Italiji prikazao "Božić drugih" - tradicije iz mnogih evropskih zemalja, među kojima se našla i Jugoslavija.

Susret s crkvenom/kršćanskom sastavnicom božićnih tradicija upriličen je u formi animacije, teatralizacijom jedne srednjovjekovne procesije. Tim ritualno/svetkovinskim događanjem, insceniranim prema Boticellijevoj slici "L'Ufizio della Stella" (prikazuje procesiju u Milanu 1336. godine), nastojala se potaći reaproprijacija gradskog prostora u kojoj će sudjelovati svi stanovnici kvarta.

Kazališnom predstavom prema anonimnom firentinskom tekstu crkvenog prikazanja iz 15. st., te ophodom po kućama s pjevanjem (nešto poput koledanja) pokušala se probiti usamljenosti i izolacija žitelja jednog stambenog bloka. Iako su se isprva skrivali iza zavjesa svojih stanova, ubrzo je nestalo nepovjerenja, a *befanotti* su pozivani unutra i čašćavani. Reakcije stanovnika, zabilježene nakon nekoliko mjeseci, svjedoče o prvobitnom šoku pri susretu s čestitarima, ali i o ganutosti koja je uslijedila. "Bio je to gest prijateljstva, druženja; mi smo stari i takve nam se stvari dopadaju: muzika, pjesme"; "Razvedrili su nas, uvijek smo sami." (str. 59) U sastavu projekta održana je izložba ilustriranih knjiga na temu Božića, gdje su djeci prikazivani prigodni dija pozitivivi i video projekcije. Izložene knjige o Božiću, od kojih su mnoge namijenjene prvenstveno dječjoj čitalačkoj publici, poučavaju je razumijevanju i prihvaćanju onoga što je izvan njezinog neposrednog, svakodnevnog iskustva - riječju, odgajaju suvremene Evropljane. Posebno poglavlje o tom dijelu projekta donosi veoma korisnu bibliografiju izloženih naslova, popraćenu kritičkim komentarom Donatelle Mazza.

U poglavlju "Pjesme" čitateljima se na raspolaganje stavljaju jednostavne transkripcije i tekstovi božićnih napjeva iz različitih evropskih zemalja, a naša je zemlja predstavljena napjevom "La stella canto di questua per L'Epifania" iz Istre.

Zaključno poglavlje ("Jela") razmatra božićni *menu* u kontekstu poimanja ishrane kao oblika komunikacije i simbola identiteta, kao nečega što čulno izražava duh pojedinih prigoda, a funkcionira i kao ritualni simbol.

Uključeno je i nekoliko recepata za pripremanje božićnih specijaliteta iz različitih talijanskih pokrajina.

Pored dokumentarnog značaja, za nas je ova knjižica nadasve poučan primjer jednog mogućeg aktivnog, otvorenog i upitanog odnosa spram folklornih - pučkih i narodnih - tradicija, koji je uspješno izbjegao zamkama mistifikacija i sentimentaliziranja. Ona može postati nezaobilazni priručnik našim folkloristima kada se nađu u ulozi savjetnika pri različitim projektima "revitalizacije" na osnovu folklornog nasljeđa (kakvi su u Zagrebu, primjerice, Markov sajam, ili pokladna događanja), čiji se organizatori nerijetko oslanjaju na stereotipe "pučke kulture", "narodnih običaja" koji postoje jedino u njihovim glavama. Gradske bi vlasti (kada bi one čitale knjige) mogla poučiti kreativnom pristupu procesu integracije stanovništva različitih kulturnih *backgrounda*. Uzmimo ponovno primjer Zagreba: stanovništvo koje potječe iz različitih regija/etničkih skupina (koje je često i ovdje prostorno koncentrirano u nekim naseljima) moglo bi posredstvom sličnih projekata sugrađanima približiti svoje nasljeđe i time potaknuti stvaranje mostova razumijevanja. I naposljetku, našoj bismo djeci otvorili bogatu škrinju raznorodnih tradicija iz koje bi kreativno mogla birati šaroliku pređu za tkanje vlastitog kulturnog

identiteta (primjerenog evropskim integracionim nastojanjima) umjesto Pandorine kutije iz koje prijeti pandemonium nerazumijevanja među ljudskim grupama/kulturama s nesagledivim posljedicama za budućnost.

Lydia SKLEVICKY

Institut etnografije imena N. N. Mikluho Maklaj Sovjetske akademije nauka u knjizi *Brak kod naroda centralne i jugoistočne Evrope* objelodanjuje studije desetorice autora, koji su proučavali brak i svadbene običaje u pojedinim zemljama Evrope.

Autori studije temelje svoje radove prvenstveno na izvorima i stručnoj literaturi, obrađujući svaki narod u granicama

suvremenih država, ali se vremenski zahvaća period 19. i početka 20. stoljeća. Taj povijesni period nužno uključuje promatranje intenzivnih promjena koje se odražavaju na socijalnu kulturu, posebno na promjene u običajnom ponašanju i odnosima u periodu prije braka, te običajima oko zaključenja i nakon sklapanja braka. Autori razmatraju odnose među mladima, učešće i ulogu obitelji u biranju bračnog druga i s tim u vezi prava i slobode mladih, te učešće društvene okoline u običajima prihvaćanja mlade. U cilju ujednačavanja tematskog i metodskog pristupa u monografiji, autori prihvaćaju tipologiju koju su dali sovjetski znanstvenici Julijan V. Bromlej i Margarita S. Kašuba u svojoj knjizi *Brak i obitelj kod naroda Jugoslavije* (Moskva 1982). Zajednička karakteristika radova je definiranje instituta braka u zemljama Evrope u stadiju u kojem preovladava manja, nuklearna porodica, i utvrđivanje tradicijskih elemenata u kompleksu svadbenih običaja i obreda. U tom sklopu ukazuje se na konzervativnost, neravnomjernost razvojnih procesa i utjecaja crkvenih i državnopravnih normativa, na simboliku rituala, magijske i socijalne elemente tog "mnogofunkcionalnog obrednog kompleksa".

U Uvodu Ju. V. Ivanova i N. A. Krasnovskaja, uz odnos razvoja društva u cjelini i svadbenih običaja i obreda, oblika braka i obiteljskih funkcija u tome, navode da je autorski kolektiv tom knjigom prvi počeo istraživanja evropskih nroda, razradivši shemu izlaganja i analize konkretnih etnografskih podataka. Poglavlje "Poljaci" obradila je O. A. Ganckaja (str. 8-32), "Česi i Slovaci" uključujući Moravsku - N. N. Gracianskaja (33-65), "Lužičani" T. D. Filimonova (66-81), "Narodi Jugoslavije" M. S. Kašuba (82-134), "Bugari" u koautorstvu R. Ivanova i L. V. Markova (135-159), poglavlje "Rumuni" piše E. a. Rikman (160-181), "Albanci" Ju. V. Ivanova (182-205), te "Grci" autor A. N. Anfertjev (206-228). Knjiga uključuje rezime na francuskom, engleskom i njemačkom jeziku (229-232), Spisak kratica (233-234), ilustracije (235-236) i sadržaj (237) uz popis izdanja "Nauke" u 1988. godini.

Iscrpno analizirajući problematiku i podatke iz stručne literature za svaki proučavani narod, autori, u okviru povijesnih i njima zavisnih društvenih promjena u cjelini, definiraju etnografske karakteristike i njihove mijene u zadanom vremenu. Slijedeći zajednički dogovoren sistem, u svakoj od navedenih studija utvrđuju odnose obitelj - društvena sredina, kategorije dobnodruštvenih grupacija, tradicijske norme i crkvenodržavnopravne norme u sklapanju braka. Usporedo se koncizno prikazuju zbivanja od odluke o stupanju u brak do post-svadbenih običaja i njihova društvenog značaja.

Narodi Jugoslavije su veoma iscrpno obrađeni s obimnom literaturom koju autorica veoma dobro poznaje. Počevši od klasika naše etnološke literature (Karadžić, Bogišić, Cvijić, Radić i dr.), M. Kašuba gotovo da nije izostavila ni jedan rad o ovoj temi uključujući jugoslavenske etnologe najmlađe generacije. Ona ne daje "potpunu razradu problematike", već zahvaćajući sve naše narode u zadanom povijesnom vremenu, želi "pokazati osnovne pojave koje karakteriziraju brak i svadbene običaje naroda Jugoslavije". Radi toga ona izlučuje karakteristične elemente koji su bili značajni za "naseljenje raznih regija". Takav stav opravdava činjenica da su migracije stoljećima stvarale mozaik stanovništva na gotovo cijelom području, da su dijelovi naše zemlje bili pod upravom raznih država i dominacijom raznih religija, te da analizira izvore i literature dokazuje da su svadbeni običaji naroda Jugoslavije veoma raznoliki. U vremenu kad monetarna

Brak u narodov Central'noj i Jugo-Vostočnoj Evropy,

otvetstvennye redaktory Ju V. Ivanova, M. S. Kašuba, N. A. Krasnovskaja, Nauka, Moskva 1988, 240 str.